

Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность: Ошибки социализма / Под ред. У.У. Бартли. — М.: Новости при участии изд-ва «Catallaxu», 1992.

Харрис Л. Денежная теория / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1990.

Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал. — М.: Прогресс, 1993.

Цаголов Н. А. Вопросы истории политической экономии. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984.

Чаянов А.В. Избранные произведения. — М.: Моск. рабочий, 1989.

Чемберлин Э.Х. Теория монополистической конкуренции. — М.: Изд-во иностр. л-ры, 1959.

Чернышевский Н.Г. Избранные экономические произведения. — М.: Гос. изд. полит. лит., 1948—1949. — Т. 1—3.

Шумпетер Й.А. Капитализм, социализм и демократия: Пер. с англ. — М.: Экономика, 1995.

Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1982.

Экономическая теория: Хрестоматия / Сост. Е.Ф. Борисов — М.: Высш. шк., 1995.

Ядгаров Я.С. История экономических учений. — М.: Экономика, 1996.

ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ

Укладачі: Б. Д. Лановик, проф. (ТАИГ); Н. О. Тимочко, канд. екон. наук, доцент (КНЕУ); Р. Д. Толстов, канд. екон. наук (Ін-т економіки НАНУ)

Метою і завданням курсу «Економічна історія» є вивчення господарської діяльності людства в історичному аспекті, починаючи від стародавніх часів до сьогодення.

У системі економічних дисциплін економічна історія займає одне з провідних місць, нагромаджуючи конкретні факти економічного розвитку окремих країн та аналізуючи економічні процеси, які відбуваються в різні епохи. Стежачи за зміною форм господарського розвитку в їх історичній послідовності, економічна історія дає можливість побачити, як здійснюється сам хід перетворень одних господарських форм на інші, в якому напрямку відбувається процес змін, чим самим було підготовлено сучасний нам народногосподарський лад. Виходячи з цього, вивчення економічної історії значною мірою сприяє формуванню економічної культури спеціалістів.

Вивчення економічної історії тісно пов'язане з окремими економічними дисциплінами, зокрема з економічною теорією. Економічна історія сприяє формуванню історико-економічних уявлень, допомагає пізнати особливості розвитку економіки окремих країн, зрозуміти причини швидкого розвитку одних країн та відставання інших у різні часи.

Курс економічної історії охоплює економічний розвиток провідних країн світу та України, починаючи зі стародавніх часів і закінчуючи сучасністю. Пропонована програма складалася таким чином, щоб показати загальні закономірності світового економічного розвитку та специфіку цього процесу в окремих країнах у ту чи іншу епоху, ступінь винятковості, чи, навпаки, «класичності» властивих їм ознак.

Тема 1. Вступ

Предмет та завдання економічної історії. Нерозривний зв'язок економічної історії та історії економічної політики як єдиної історико-економічної науки. Роль історико-економічного аналізу у формуванні економічної культури кадрів та розвитку економічного мислення. Економічна історія в системі наук. Суспільні функції економічної історії. Характеристика джерел та літератури.

Періодизація економічної історії. Різні підходи до періодизації (періодизація Ф.Ліста, К. Маркса, Г. Гільдебранта, В. Левитського, П. Мечнікова, Е. Мейсра, А. Тойнбі, У. Ростоу).

Частина I. ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Тема 2. Господарські форми економіки стародавнього світу

Основні етапи господарської еволюції первісного суспільства, їх характеристика. Проблеми взаємодії людини та природного середовища в стародавньому суспільстві. Перший поділ праці та перехід від привласнювального господарства до відтворювального. Виникнення землеробства, скотарства, зародження ремесла. Поява металічних знарядь.

Громада — головна господарська форма первісної доби. Розклад первісної господарської системи. Типи стародавніх цивілізацій.

Фази еволюції та варіації розвитку рабовласництва (східне та античне рабство). Галузева структура економіки, основні форми організації виробництва в сільському господарстві та ремісництві, економічні функції держави. Господарсько-технічні досягнення давньосхідних та античних держав.

Внутрішня та зовнішня торгівля. Генеза грошей, кредиту та податків.

Причини занепаду та загибелі рабовласницької системи. Зародження протофеодальних відносин (система колонату).

Тема 3. Становлення та розвиток феодальної системи господарства

Розвиток феодального господарства. Генеза феодалізму. Форми феодального землеволодіння (алод, бенефіцій, феоде). Основні риси феодального господарства. Галузева структура, основні господарські форми (феодальне та селянське господарство, ремісничий цех, торгова гільдія).

Феодальне місто, його виникнення та економічна роль. Галузева структура середньовічного ремесла, значення його цехової організації. Переростання ремесла в дрібнотоварне виробництво. Внутрішня та зовнішня торгівля. Гроші, роль міста у становленні ринку.

Формування централізованих національних держав в Західній Європі. Особливості економічного розвитку Франції, Англії, Німеччини.

Фінанси, гроші, кредит. Імунітети та привілеї.

Тема 4. Мануфактурний період світової економіки (XVI—XVIII ст.)

Передумови Великих географічних відкриттів. Наукові та технічні досягнення. «Жага золота» як наслідок економічного розвитку. Криза левантійської торгівлі.

Найважливіші географічні відкриття кінця XV — XVI ст.

Економічні наслідки Великих географічних відкриттів. Створення колоніальної системи. Становлення світового ринку, зміни в напрямках торговельних зв'язків. «Революція цін», її причини та наслідки. Криза натуральної системи господарювання як початок становлення ринкового господарства.

Первісне нагромадження капіталу, його джерела, методи та результати. Особливості процесу первісного нагромадження у провідних країнах світу — Англії, Нідерландах, Франції, Німеччині, США.

Розклад феодальних відносин. Становлення та розвиток мануфактурного виробництва в Європі, галузева та територіальна структура економіки провідних країн. Буржуазні революції в Європі та США, їх економічні та фінансові програми.

Фінанси та грошовий обіг, кредит. Форми організації торгівлі. Політика торговельного балансу та протекціонізм як результат розвитку економіки.

Тема 5. Епоха переходу до індустріального суспільства (кінець XVIII — перша пол. XIX ст.)

Особливості розвитку капіталізму в сільському господарстві (Європейські країни, США).

Передумови промислової революції. Промисловий переворот в Англії, його джерела, напрямки та соціально-економічні наслідки. Особливості промислового перевороту у Франції, Німеччині, США. Роль промислового перевороту у розвитку продуктивних сил.

Міжнародний поділ праці. Англія — світовий економічний лідер. Боротьба за фрітредерство та подохідний податок в Англії. Відставання у рівні економічного розвитку континентальної Європи. Протекціонізм та система реальних податків. Зростання еміграційних процесів з країн Західної Європи та їх причини. Економічний розвиток США.

Тема 6. Господарство провідних країн світу в останній третині XIX — на початку XX ст.

Прогрес світової науки, техніки та технології виробництва. Структурні зміни в економіці окремих країн та продуктивних сил світу. Основні тенденції розвитку світової економіки. Концентрація промислового та банківського капіталу як передумови створення монополій. Завершальна стадія індустріалізації та формування світового ринку. Вивіз капіталу. Колоніальна система та економічний поділ світу.

Економіка Англії на межі XIX—XX століть. Причини втрати нею світової економічної першості.

Франція на рубежі XIX—XX століть. Аграрні протиріччя, парцелярне господарство. Причини промислового відставання.

Об'єднання німецьких земель за ініціативою Пруссії. Причини швидкого економічного піднесення, роль мілітаризації.

Перетворення США у провідну індустріальну державу світу. Причини швидкого економічного піднесення, окремі його фактори. Економічні причини Першої світової війни.

Тема 7. Господарство провідних країн світу у міжвоєнний період

Економічні наслідки першої світової війни для США, Англії, Франції, Німеччини та її роль у повоєнному розвитку європейських країн. Економічна суть Версальської системи. Плани Дауеса та Юнга, їх суть та мета.

Світова економічна криза 1929—1933 рр. та її особливості в США, Німеччині, Англії, Франції. Варіантні шляхи виходу з неї. Початок державного регулювання економіки і теоретичне обґрунтування можливості макроекономічного регулювання.

Становище провідних країн у світовому господарстві напередодні Другої світової війни. Економічні причини війни.

Тема 8. Господарство провідних країн світу після Другої світової війни

Економічні наслідки війни для світової економіки. План Маршалла. Науково-технічна революція. Зрушення в галузевій структурі провідних капіталістичних країн. Розпад колоніальної системи. Інтеграційні процеси в економіці. «Спільний ринок» як форма економічної інтеграції.

Формування трьох центрів світового капіталізму. США, Японія. ФРН — нові економічні лідери.

Форми державного регулювання економіки. Транснаціональні корпорації. Військово-промисловий комплекс та зростання воєнних витрат. Поглиблення криз у 70—80-ті роки та їх причини.

Економіка США після Другої світової війни та основні тенденції її розвитку. Причини зниження темпів зростання в 50—60-ті роки.

Економічні наслідки поразки Японії у Другій світовій війні. Американська окупація та її наслідки. Аграрна реформа і стан сільського господарства. Фактори економічного зростання Японії.

Утворення ФРН. Фактори економічного піднесення. Роль ФРН у створенні та розвитку «Спільного ринку». Соціально-економічні наслідки об'єднання ФРН та НДР.

Економічні наслідки Другої світової війни і особливості повоєнного розвитку Франції. Часткова націоналізація та її характер. Вплив розпаду колоніальної системи на економіку Франції. Місце Франції у світовому господарстві.

Англійська економіка у повоєнні роки, її основні тенденції. Посилення державного регулювання. Характер повоєнної націоналізації окремих галузей народного господарства, її мета. Крах колоніальної Британської імперії і його вплив на економіку Англії.

Роль Великобританії у світовому господарстві на сучасному етапі.

Тема 9. Загальна характеристика економіки країн, що розвиваються

Розпад колоніальної системи і виникнення нових незалежних держав. Альтернативи їх соціально-економічного розвитку. Основні форми неокolonіальної залежності. Країни середнього розвитку капіталізму.

«Нові індустріальні країни» та причини їх швидкого економічного зростання. Роль транснаціонального капіталу.

Соціально-економічні проблеми країн, що розвиваються, на сучасному етапі: подолання відсталості, зростаючий зовнішній борг, залежність у сфері НТП, голод, хвороби, екологічні негаразди.

Частина II. ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Тема 10. Господарство українських земель у період від найдавніших часів до V ст. н.е.

Господарство первісних племен на території України. Трипільська культура. Господарство скіфів. Економічний лад грецьких і римських колоній у Північному Причорномор'ї. Перші протодержавні утворення. Економічний розвиток східнослов'янських племен та його особливості. Сільська община.

Тема 11. Розвиток феодальної системи господарства в українських землях (VI—XVI ст.)

Економічний розвиток Київської Русі.

Процес феодалізації селян і земельні відносини. Данницькі відносини. Категорії залежного населення: смерди, рядовичі, закупи, холоп. Форми та характер землеволодіння. Міста та ремесло. Внутрішня торгівля. Зовнішньоекономічні зв'язки. Головні торговельні шляхи. Грошовий обіг. Лихварство.

Економічні причини феодального роздроблення східнослов'янських земель.

Економічний розвиток українських земель в період феодальної роздробленості. Загарблення українських земель іноземними державами як наслідок феодальної роздробленості.

Особливості господарського розвитку українських земель у складі Великого Князівства Литовського та Королівства Польського. Зростання феодального землеволодіння. Вотчини та «держави». Громади і дворища. Початок формування фільваркової системи господарства у литовсько-польський період. Посилення влади панів та закріпачення селян в XIV — XV ст. Зростання феодальних повинностей та зuboжіння селянства. «Устава на волоки». Литовські статuti.

Виникнення козачих поселень. Відродження ремесла та його розвиток у XIV — XVI ст. Розвиток міст та міського самоврядування. Пожвавлення внутрішніх економічних зв'язків та зовнішньої торгівлі.

Тема 12. Господарство українських земель в умовах панування феодальної системи (XVI—XVIII ст.)

Створення української козацької держави. Економічна політика Б. Хмельницького. Еволюція форм землеволодіння.

Економічний розвиток Запорізької Січі. Посилення позицій козацько-старшинської верхівки.

Економічний стан Лівобережної України за часи гетьманщини. Підвищення рівня агрокультури. Розвиток ремесла. Виникнення нових міст; збільшення міського населення. Зародження мануфактурного виробництва. Зрушення у внутрішній та зовнішній торгівлі.

Економічна політика Петра I та її вплив на економіку України. Остаточне закріпачення селян в Лівобережній Україні у другій половині XVIII ст. Зміна правового статусу козацтва.

Посилення зв'язків поміщицького господарства з ринком. Зростання експлуатації селян і поширення панщини. Місячина і робота за примусом як нові, перехідні від феодально-кріпосницьких до капіталістичних форм визиску. Поглиблення соціального розшарування селян та козаків.

Колонізація Запоріжжя та Причорноморських степів. Подальший розвиток мануфактурної промисловості. Вотчинна, посесійна та орендні мануфактури. Об'єднання фінансової системи Лівобережної України з фінансовою системою Росії.

Соціально-економічне становище Правобережної України. Економічний занепад українського Закарпаття. Економіка Галичини під владою Австрії. Реформи Йосипа II. Економічний стан Буковини.

Тема 13. Криза феодально-кріпосницької системи та розвиток капіталістичних відносин у XIX ст.

Розвиток товарності сільського господарства; збезземелення селянства та еволюція форм феодальної ренти в першій половині XIX ст. Визрівання передумов скасування кріпацтва.

Скасування кріпацтва в Західній Україні, його законодавче оформлення (укази від 17 квітня та 7 вересня 1848 р.). Сільське господарство й аграрні відносини в західноукраїнських землях: (1848—1900 рр.).

Основні положення селянської реформи 1861 р. в Росії та особливості її реалізації в Східній Україні.

Сільське господарство й аграрні відносини в пореформений період. Аграрне перенаселення та політика царського уряду. Розвиток капіталізму в сільському господарстві.

Промисловість Східної та Західної України. Традиційні та нові галузі промисловості. Особливості промислового (технічного) перевороту. Нові промислові центри та райони. Іноземний капітал у промисловості й транспорті. Залізничне будівництво.

Фінанси і кредит. Грошова реформа царського уряду 1839—1843 рр. Банківсько-кредитна система.

Тема 14. Господарство України наприкінці XIX — на початку XX ст.

Зростання протиріч в аграрному секторі України на рубежі двох століть. Столипінська аграрна реформа та її здійснення в Україні. Відруби. Хутори. Еволюція сільської общини. Стан сільськогосподарського виробництва.

Сільське господарство й аграрні відносини в Західній Україні.

Аграрне перенаселення та шляхи його подолання в Східній та Західній Україні. Зростання еміграційних процесів.

Зародження кооперативного руху.

Індустріалізація в Україні. Концентрація промисловості й зростання монополістичних об'єднань.

Промислове піднесення 90-х років XIX ст. Особливості промислового розвитку початку XX ст. у Східній та Західній Україні. Іноземний капітал.

Фінанси і кредит. Грошова реформа царського уряду 1895—1897 рр. Банківсько-кредитна система.

Тема 15. Господарство України у міжвоєнний період

Вплив Першої світової війни на економіку українських земель. Децентралізація Російської та Австро-Угорської імперій та утворення української самостійної держави. Економічні програми національних урядів України (Центральної Ради, Гетьманату, Директорії (ЗУНР)).

Утворення УСРР та її соціально-економічні заходи. Політика «воєнного комунізму» та специфіка її здійснення в Україні. Занепад господарства.

Нова економічна політика і відбудова народного господарства України в 20-х роках. Згорання НЕПу. Формування сталінської командно-адміністративної системи управління. Директивний характер народногосподарського планування.

Сталінська індустріалізація та її реальні результати. Характеристика промислового розвитку і будівництва в Україні в роки довоєнних п'ятирічок (1928—1941 рр.).

Суцільна колективізація та її вплив на стан сільського господарства. Голодомор 1932—1933 рр. в Україні та його наслідки.

Проголошення Західно-Української Народної Республіки та економічна політика її уряду. Анексія західноукраїнських земель Польщею, Румунією та Чехословаччиною, їх другорядні позиції в національних економічних комплексах цих держав. Повоєнна відбудова промисловості. Негативний вплив світової економічної кризи

1929—1933 рр. на економіку Західної України. Стан сільського господарства і колонізаторська політика Польщі, Чехословаччини і Румунії на західноукраїнських землях. Кооперативний рух.

Тема 16. Економіка України в роки Другої світової війни та повоєнної відбудови (1939—1950 рр.)

Економіка України на першому етапі Другої світової війни (до 22 червня 1941 р.). Зміцнення воєнно-промислового потенціалу. Поглиблення галузевої спеціалізації. Соціально-економічні наслідки приєднання західноукраїнських земель до УРСР.

Початок війни СРСР з Німеччиною. Перебудова народного господарства на воєнний лад. Посилення централізації управління економікою. Евакуація. Окупаційна політика фашистського режиму. Економічна експлуатація українських земель.

Втрати господарства і населення України в роки Другої світової війни. Відбудова народного господарства. Голод 1946—1947 рр. Грошова реформа 1947 р. Колективізація та індустріалізація в західноукраїнських землях. Новобудови України.

Тема 17. Господарський розвиток України в 50—60-ті роки

Україна в умовах кризи радянської тоталітарної системи і спроб її модернізації. Реформаторська діяльність М.С.Хрущова. Раднаргоспи. Освоєння цілинних земель. Структурні зрушення в народному господарстві. Загострення соціально-економічної обстановки у першій половині 60-х років. Господарська реформа 1965 р.

Диспропорційний розвиток радянської економіки, її затратний характер. Посилення застійних явищ у соціально-економічному житті країни у 70-х — першій половині 80-х років.

Спроби реформування господарської системи в другій половині 80-х років та їх невдача.

Тема 18. Економіка незалежної України в 90-ті роки ХХ ст.

Прийняття «Декларації про державний суверенітет України» 16 липня 1990 р. та Акту про державну незалежність України 24 серпня 1991 р. Розбудова національної економіки, її ринкова трансформація та інтеграція у світовий економічний простір. Прорахунки й труднощі у виробленні та здійсненні незалежної економічної політики.

Роль держави у становленні цивілізованих ринкових відносин. Спроби створення системи законодавчого регулювання економічної діяльності.

Соціально-економічна криза та пошук напрямків її подолання. Структурна та інвестиційна політика. Закордонна допомога.

Фінанси і кредит. Податкова політика. Грошовий обіг. Грошова реформа 1996 р. Внутрішня та зовнішня торгівля.

Роль і місце господарства України в світовому економічному розвитку.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Березин И.* Краткая история экономического развития. — М., 1998.
2. *Бродель Фернан.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. XVI — XVIII ст. — К., 1995.
3. *Голобуцький В. О.* Економічна історія Української РСР. Державний період. — К., 1970.
4. *Дорошенко Д. І.* Нарис історії України. — Львів, 1991.
5. История мировой экономики: хозяйственные реформы 1920—1990 гг. / Под ред. А. Н. Марковой. — М., 1995.
6. Історія України: Курс лекцій. Кн. 1 — 2 навч. посібник / Л.Г. Мельник, В.Ф. Верстюк, М.В. Демченко та ін. — К., 1991—1992.
7. *Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М.* Історія господарства: Україна і світ. — К., 1995.
8. *Лортикян Э.Л.* История экономических реформ: мировой опыт второй половины XIX—XX вв. — Харьков: Консум, 1999.
9. *Лященко П. И.* История народного хозяйства СССР. Т. 1—2. — М.: Госполитиздат, 1951—1952.
10. *Тимошина Т. М.* Экономическая история России. — М.: Юстицинформ, 1998.
11. Экономическая история капиталистических стран / Под ред. Ф.Я. Полянского, В. А. Жамина. — М., 1986.
12. Экономическая история капиталистических стран / Под ред. В.Т. Чунтулова, В. Г. Сарычова. — М., 1985.
13. Экономическая история: Исследования, историография, проблематика. — М., 1992.